

СПІВУЧАСТЬ У ДЕЛІКТІ, АБО ЩО СЛІД РОЗУМІТИ ПІД ЗАВДАННЯМ ШКОДИ «СПІЛЬНИМИ ДІЯМИ АБО БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ»

Карнаух Богдан Петрович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

На відміну від кримінального права, деліктне право України не знає поняття співучасті у делікті. Найближчий аналог – стаття 1190 ЦК України, яка передбачає солідарну відповідальність у разі завдання шкоди «спільними діями або бездіяльністю». Утім точного визначення, що саме слід розуміти під «спільним заподіянням» ані в законодавстві, ані в доктрині немає. Гіпотетично *in abstracto* мислимими є дві версії – вузька і широка. За вузького трактування спільне заподіяння означає наявність двох і більше співвиконавців делікту. За широкого – наявність двох і більше співучасників, незалежно від того, які їхні ролі (виконавець, організатор, пособник чи підбурювач).

У судовій практиці щодо статті 1190 ЦК України застосовуються подвійні стандарти. З одного боку, коли йдеться про шкоду, завдану злочином, суди для застосування статті вимагають доведення «спільного злочинного наміру», тобто, що всі співучасники діяли умисно. З іншого боку, коли йдеться про делікти, що не є одночасно злочинами, то спільне заподіяння може складатися в тому числі із необережних дій. Другий підхід, зокрема, застосовують у випадках, коли внаслідок зіткнення двох автомобілів шкоди зазнають треті особи (пасажери, пішоходи тощо).

У статті обґрунтовується, що тлумачення «спільного заподіяння» має бути уніфікованим: воно не повинно варіювати залежно від того, є делікт одночасно і кримінальним правопорушенням, чи ні. А запозичення деліктним правом здобутків кримінального доречно, але воно має означати, що в деліктному праві юридично значима причетність включає щонайменше всі ті ролі, які визнаються юридично значимими у кримінальному праві. Солідарна деліктна відповідальність має покладатися, крім співвиконавця, також і на організатора, пособника і підбурювача делікту. Більше того, коло осіб, чия причетність є юридично значимою із точки зору деліктного права, має бути навіть ширшим, аніж у кримінальному праві. Разом із тим точні контури цього кола потребують іще подальших досліджень.

Ключові слова: деліктна відповідальність, спільне заподіяння, співучасть у делікті, пособництво делікту, підбурювання до делікту, організація делікту.

Karnaukh Bohdan. Complicity in tort, or What is meant by causing harm "by joint actions or omissions"

Unlike criminal law, tort law in Ukraine is not familiar with the doctrine of complicity. The closest analogue is Article 1190 of the Civil Code of Ukraine, which provides for joint and several liability in case of damage being caused "by joint actions or omissions". However, there is no precise definition of what is meant by joint infliction (of harm) neither in the legislation nor in academic writings. Theoretically, two interpretations are conceivable – narrow and wide. Under the narrow interpretation, joint infliction means there are two or more principal perpetrators of the tort. Under the broad interpretation, joint infliction means there are two or more accomplices, regardless of their particular roles (principal perpetrator, organizer, abetter or instigator).

In jurisprudence double standards are applied with regard to Article 1190 of the Civil Code of Ukraine.

On the one hand, as soon as the harm caused by a crime is concerned, the courts require proof of "common criminal intent" in order to apply the article, i.e. proof that all the accomplices

acted purposefully. On the other hand, when it comes to torts that do not qualify as crimes, the joint infliction may include negligent acts as well. The second approach, in particular, is employed in cases where the collision of two cars causes damage to third parties (passengers, pedestrians, etc.).

The article argues that the interpretation of 'joint infliction' should be unified: it should not vary depending on whether the tort is or is not a criminal offense at the same time. Implementation of the criminal law doctrine of complicity into tort law is fruitful as long as it is properly exerted.

For the purposes of tort law reprehensible involvement shall encompass at least all the roles that are recognized in criminal law. Therefore, joint and several tort liability shall be imposed, apart from co-perpetrator, also on the organizer, abetter and instigator. Moreover, the range of persons whose involvement is legally significant from the perspective of tort law should be even wider than in criminal law. However, the exact contours of this range call for further research.

Key words: tort liability, joint infliction, complicity in tort, aiding tort, abetting tort, organizing tort.

У кримінальному праві України відповідальним за злочин визнається не тільки той, хто його безпосередньо вчинив (як кажуть, «безпосередньо виконав об'єктивну сторону злочину» [1, с. 213]), але й інші особи, які так чи інакше цьому сприяли¹. Для цього в кримінальному праві існує ретельно розроблений інститут співучасті²: він дає змогу притягувати до відповідальності поруч із безпосереднім виконавцем також організатора, підбурювача і пособника злочину.

У деліктному праві України такого немає. В українських наукових розвідках не зустріти понять «співучасть у делікті», «організація делікту», «пособництво делікту», «підбурювання до делікту» тощо. І ми, українські деліктологи, здається, дуже довго не помічали цього. Дивовижно, що така очевидна паралель тривалий час залишалася поза нашою увагою, особливо враховуючи загальну подібність між деліктами й кримінальними правопорушеннями, їх спільне історичне минуле, а також те, що чимало злочинів одночасно є цивільно-правовими деліктами.

Найближчим (і єдиним) аналогом кримінально-правового інституту співучасті у цивільному праві є положення статті 1190 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) про шкоду, завдану «спільними діями або бездіяльністю». Сказати, що цивільно-правовий інститут «спільного заподіяння» (назвемо його так) відстає від свого кримінально-правового побратима, це не сказати нічого. У цивілістиці ця проблема лише раз слугувала

окремим предметом дисертаційного дослідження [5]. Імовірно, причиною зневажання проблеми цивілістами є те, що вона докладно опрацьована в науці кримінального права, і ми вважаємо, що нам нам, цивілістам, додати нічого та й не потрібно, бо завжди можна скористатися доробками колег, імплементувавши конструкції кримінального права у право деліктне.

Такий прагматичний погляд насправді не позбавлений слушності: висновки науки кримінального права справді дуже багато в чому можуть прислужитися і для потреб визначення кола зобов'язаних відшкодувати завдану шкоду. Проте, як буде показано у цій статті, навіть коли міркувати так, то все одно залишається низка нюансів цієї імплементації, які потребують свого прояснення. Наприклад, чи повинна імплементація означати, що співделіквентами можуть бути тільки особи, що визнані співучасниками злочину в кримінальному провадженні? Або, як бути із юридичними особами, які не є суб'єктами кримінальної відповідальності і, відповідно, не можуть визнаватися співучасниками в кримінально-правовому смислі. Чи можуть вони визнаватися співзаподіювачами для потреб деліктної відповідальності? Насамкінець, чи не є природа і завдання кримінальної та деліктної відповідальності настільки різними, що виправдовували б не просто імплементацію, а імплементацію із подальшим доопрацюванням і розширенням кола потенційно відповідальних осіб.

Вузьке і широке трактування статті 1190 ЦК України. Відповідно до ст. 1190 ЦК України «особи, спільними

¹ Див.: Розділ VI КК України.

² Див.: [2; 3; 4].

діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим. За заявою потерпілого суд може визначити відповідальність осіб, які спільно завдали шкоди, у частці відповідно до ступеня їхньої вини» (курсив наш. – Б.К.).

Отже, ключове для застосування цієї статті питання: за яких умов шкода може вважатися такою, що була завдана *спільними* діями або бездіяльністю? Від цього залежить, чи може іще хтось, окрім того, чий дії безпосередньо потягли за собою шкоду, бути визнаний відповідальним як спілльник останнього?

Загалом, *in abstracto*, вдається змодельювати два можливих тлумачення – вузьке і широке. За вузького тлумачення можна думати, що шкода завдається «спільними діями», тільки якщо є два або більше «спів-виконавців», говорячи мовою кримінального права. Тобто тільки тоді, коли декілька осіб одночасно вчиняють рівнозначні шкідливі дії, у тому смислі, що дії кожного із деліквентів причинно пов'язані зі шкодою *не через дії іншого* деліквента, а безпосередньо, напряду. Ще по-іншому це можна сформулювати так: дії кожного із деліквентів були б визнані деліктом навіть за відсутності дій усіх інших співделіквентів. Прикладом може слугувати групова побиття потерпілого.

У разі широкого трактування «спільні дії» включають будь-які форми співучасті у завданні шкоди, в тому числі і непряму причетність, що може полягати в наданні різного роду допомоги безпосередньому заподіювачеві шкоди (фінансової, іншої матеріальної допомоги чи допомоги у вигляді порад тощо) або підбурюванні його до завдання шкоди. За такого трактування діапазон застосування статті 1190 ЦК України виявляється значно ширшим – до нього потрапляють дії не тільки безпосереднього виконавця (в термінах кримінального права), а й організатора, підбурювача та пособника також.

Якщо ми загалом згодні з ідеєю імплементації в цивільне право кримінально-правового інституту співучасті, то, вочевидь, слушним слід визнати широке трактування «спільних дій» у ст. 1190 ЦК України. Більш того, припущення протилежного привело б нас до нелогічного висновку.

Уявімо, наприклад, що четверо осіб за попередньою змовою вчинили пограбування крамниці, причому лише один із співучасників безпосередньо погрожував продавчині зброєю, вимагаючи віддати готівку з каси, тоді як інший – дістав ту саму зброю, ще інший – зорганізував автомобіль і транспортування, а ще інший – логістично підтримував операцію. Припустімо далі, що всі четверо були знайдені і визнані винними в кримінальному провадженні. Якщо виходити із вузького трактування статті 1190 ЦК України, то доведеться визнати, що за цивільним позовом потерпілої сторони має відповідати тільки один із чотирьох засуджених зловмисників (котрий погрожував продавчині зброєю). За вузького трактування доведеться дійти висновку, що з точки зору деліктного права шкода взагалі завдана діями тільки одного зловмисника.

Отже, за вузького трактування «спільних дій» отримуємо, що коло осіб, відповідальних згідно з цивільним правом, є вужчим за коло осіб, відповідальних згідно з кримінальним правом. Та логічним був би рівно протилежний принцип. Кримінальна відповідальність суворіша за цивільну. Закономірно, що більш суворій відповідальності має підлягати вужче коло причетних, а не навпаки.

Кримінальна відповідальність передбачає особистісний вимір осуду злочинця, тоді як цивільна відповідальність лежить здебільшого в економічній площині (вона запобігає деліктам саме через те, що робить їх *економічно* не вигідними). Тому до кримінальної відповідальності слід притягати лише осіб, чий зв'язок зі злочинном має тісний, особистісний характер, що виражається в їхньому злому умонастрої; натомість до цивільної відповідальності можуть притягатися також і ті, чия причетність до шкоди має економічну природу, в тому смислі, що дії такої особи з погляду мікроекономіки послугували одним із факторів, що спричинився до кінцевого результату у вигляді завдання шкоди. Тому, на наше переконання, «спільне заподіяння» в контексті деліктної відповідальності має трактуватися не вужче (тобто так само широко, або й ширше), ніж поняття співучасті в кримінальному праві.

Практика застосування статті 1190 ЦК України. Суди застосовують цю статтю здебільшого до двох категорій справ. Перша – справи про ДТП. Пленум ВССУ пояснив [6, п. 8], що коли відбувається зіткнення двох автомобілів, то слід розмежовувати шкоду, що була завдана водіями один одному, і шкоду, яка була завдана водіями третім особам, тобто пасажиром, перехожим та всім іншим. Шкода водіям відшкодовується за правилами статті 1188 ЦК України відповідно до вини кожного з водіїв. Шкода всім іншим відшкодовується незалежно від вини водіїв, і за правилами статті 1190 ЦК України вважається такою, що завдана спільними діями (що означає, що перед третіми особами водії мають відповідати солідарно).

Друга категорія справ – це справи про відшкодування шкоди, завданої злочинцем, що був вчинений кількома особами [7; 8; 9]. Якщо злочин було скоєно у співучасті, то, закономірно, і шкода, що стала наслідком цього злочину, є такою, що завдана «спільними діями». Але чи означає це, що цивілістичне «спільне заподіяння» може мати місце тільки, якщо була кримінальна співучасть? Судова практика в цьому відношенні дещо плутана.

Відповідно до ст. 26 КК України «співучасть у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення». Це означає, що співучасть має місце тільки тоді, коли всі співучасники діють умисно [1, с. 210]; не може бути співучасником той, хто сприяв вчиненню злочину іншими особами через свою недбалість чи необережність.

Знаковою справою, яка стосувалась співвідношення між спільним заподіянням у контексті ст. 1190 ЦК України і інститутом співучасті в кримінальному праві, була справа № 6-168цс13 [10]. У цій справі йшлося про отримання банківського кредиту за підробленими документами завідомо із наміром не повертати отримані кошти. У справі було троє фігурантів. Двоє із них були визнані винними у службовому підробленні (ст. 366 КК України) і шахрайстві з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України). Натомість третя особа, працівник банку, була визнана винною в нео-

бережному злочині – службовій недбалості (ст. 367 КК України). Банк висунув цивільний позов до усіх трьох, вимагаючи застосування солідарної відповідальності на підставі ст. 1190 ЦК України. Суд першої інстанції, з висновком якого погодився і касаційний суд, позов задовольнив. Проте Верховний Суд України скасував це рішення і направив справу на новий розгляд до касаційного суду. Обґрунтовуючи своє рішення, Верховний Суд України сформулював позицію, яка відтоді часто цитується судами:

«Виходячи зі змісту зазначеної норми (ст. 1190 ЦК України) матеріального права, особи, які спільно заподіяли неподільну шкоду взаємопов'язаними, сукупними діями або діями з єдністю наміру, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим.

Для настання солідарної відповідальності у разі заподіяння шкоди злочинцем, вчиненим двома або кількома особами, необхідно встановити, що діяння заподіювачів шкоди були об'єднані спільним злочинним наміром, а заподіяна ними шкода стала наслідком їхніх спільних дій» [10].

Перше речення сформульовано двозначно, оскільки в ньому використано сполучник «або». У разі буквального прочитання це речення мало б означати, що для того, аби визнати шкоду заподіяною спільно, потрібно щоб дії заподіювачів були або об'єднані єдиним наміром, або були взаємопов'язаними, сукупними і при цьому шкода була неподільною (взаємопов'язаність і сукупність, вочевидь, можуть мати місце і без спільного наміру всіх учасників).

На противагу цьому друге речення містить чітку вказівку на те, що всі заподіювачі повинні мати спільний намір. І, вочевидь, саме таку думку і закладав у свої слова Верховний Суд України, бо під час повторного розгляду цієї справи судом касаційної інстанції рішення було скасовано саме в частині притягнення до відповідальності банківського працівника (чиї дії були необережними). Цікаво, що при цьому Суд мотивував своє рішення «відсутністю причинного зв'язку» між недбалістю, яку допустив банківський працівник, і шкодою у вигляді втрати грошових коштів.

Чинність правової позиції, висловленої ВСУ у справі № 6-168цс13, у 2018 році була поставлена під сумнів, коли Касаційний цивільний суд передав справу № 740/967/16-ц на розгляд Великої Палати Верховного Суду із посиланням на необхідність відступу від правового висновку, зробленого у справі № 6-168цс13 [11]. Щоправда, йшлося не про необхідність застосувати статтю 1190 ЦК України до особи, яка вчинила необережний злочин, а про те, що, хоча всі фігуранти діяли умисно, намір одного із них не збігався із намірами двох інших.

Ця справа теж стосувалася незаконного отримання кредиту без наміру його повертати, і в ній теж було три фігуранти. Один із них – керівник юридичної особи-позичальника, інший – головний бухгалтер цієї ж юридичної особи, а третій – посадова особа іншої компанії, яка виступила заставодавцем за відповідним кредитним договором. Роль останнього фігуранта полягала в тому, що він уклав від імені своєї компанії фіктивний договір застави, необхідний для отримання кредиту. Цього фігуранта було визнано винним за ст. 364-1 КК України (Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права).

Передаючи справу на розгляд Великої Палати, Касаційний цивільний суд звернув увагу на те, що намір третього фігуранта не збігався із наміром перших двох. Тим часом, як перші двоє мали намір отримати кредитні кошти і не повертати їх, третій фігурант не мав наміру отримувати кредитні кошти (ймовірно, він переслідував іншу корисливу мету, наприклад, отримання окремої винагороди за підписання фіктивного договору).

Касаційний цивільний суд вважав, що така незбіжність намірів відповідно до позиції ВСУ у справі № 6-168цс13 повинна була б виключати можливість притягнення третього фігуранта до солідарної відповідальності, адже згідно з позицією «діяння заподіювачів шкоди (мають бути) об'єднані спільним злочинним наміром». І оскільки такий висновок видався Касаційному цивільному суду несправедливим, він вважав, що є підстави для відступу від раніше висловленої позиції. На думку Касаційного цивільного суду,

необов'язково, щоб усі співучасники мали один і той самий намір (отримати кредитні кошти від банку і не повертати їх), головне, щоб «шкода (була) завдана спільними діями кількох осіб, кожна з яких виконувала свою частину неправомірних дій для досягнення мети» [11].

Однак Велика Палата ухвалила, що підстав відступати від усталеної позиції немає [12]. На жаль, у самій ухвалі Великої Палати докладного мотивування не наводиться, окрім вказівки на те, що Касаційний цивільний суд не обґрунтував необхідність відступу. Однак той факт, що після цієї ухвали під час нового розгляду справи солідарний обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду був покладений судом на всіх трьох фігурантів [13], вочевидь, слід розуміти так, що правова позиція у справі № 6-168цс13 від самого початку не вимагала, щоб усі співучасники мали на меті один і той самий результат. Тому маємо висувати, що вимагалось тільки те, щоб усі діяли умисно.

Огляд судової практики за статтею 1190 ЦК України викриває непослідовність. З одного боку, якщо шкода завдається злочинними діями кількох осіб, то для покладання солідарного обов'язку з відшкодування шкоди на таких осіб потрібно, щоб усі вони діяли умисно (в термінології ВСУ – «об'єднані спільним злочинним наміром»). Натомість, якщо шкода завдається діями, що не являють собою кримінального правопорушення, то в такому разі спільність намірів усіх заподіювачів не вимагається. Це стосується насамперед завдання шкоди третім особам внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки. У таких випадках, як правило, має місце необережне завдання шкоди через порушення Правил дорожнього руху. Важко уявити, щоб двоє водіїв, які зіткнулися на дорозі, порушивши ПДР, були «об'єднані спільним наміром» заподіяти шкоду всім третім особам.

Інші, менш поширені (ніж про ДТП) справи, де дії відповідачів не становлять кримінального правопорушення, теж підтверджують цю тенденцію. Наприклад, у справі № 522/1781/16-ц власниця квартири вимагала від двох сусідів-співвласників квартири, розташованої поверхом вище, солідарного відшкодування

за збитки, завдані залиттям. При цьому у справі було встановлено, що один із відповідачів перекинув гарячу воду на стояку (через заборгованість перед комунальними службами), а інший, коли намагався її відкрити, зламав різьбу, внаслідок чого і сталося затоплення. Верховний Суд погодився із висновками судів нижчих інстанцій про застосування солідарної відповідальності на підставі ст. 1190 ЦК України [14].

Таким чином, українські суди для тлумачення ст. 1190 ЦК України застосовують подвійні стандарти. З одного боку, якщо йдеться про шкоду, завдану злочином, то «спільне заподіяння» вимагає «спільного злочинного наміру», а це (згідно з висновком Великої Палати) означає, що всі співделіквенти мають діяти умисно (як це, в принципі, і передбачається визначенням співучасті в кримінальному праві³).

З іншого боку, якщо шкідливі дії не є злочинними, то в такому разі «спільне заподіяння» не вимагає ніякого спільного наміру і може складатися в тому числі (а може навіть і виключно тільки) із необережних дій деліквентів. У цьому разі критерії спільного заподіяння залишаються незрозумілими.

Такі подвійні стандарти не можуть не викликати заперечень. Як уже зазначалося, Пленум Вищого спеціалізованого суду рекомендував визнавати шкоду такою, що була завдана спільними діями, у разі зіткнення двох автомобілів, тобто у випадку, коли майже цілком виключено можливість спільного наміру водіїв (на завдання шкоди третім особам). Одночасно з цим наявність спільного злочинного наміру є обов'язковою, коли йдеться про злочини. А як тоді бути, якщо наслідки ДТП є досить тяжкими, щоб водіїв було притягнуто до кримінальної відповідальності? За теперішнім, непослідовним, підходом мало б виходити, що в разі, коли дії водіїв є кримінально караними, то завдана ними шкода перестає вважатися такою, що була завдана спільними діями.

Інша важлива тенденція, яку можна спостерігати у судовій практиці, – це те, що навіть коли йдеться про злочин (а в цьому випадку коло юридично значимої причетності вужче), суди визнають співзаподію-

вачами не тільки виконавців, але й інших співучасників (наприклад, керівника компанії, який сприяв отриманню кредиту шляхом підписання фіктивного договору застави). А це означає, що судова практика виключає вузьке трактування спільного заподіяння (описане нами як *in abstracto* можливе) і свідомо чи несвідомо схиляється до широкого трактування.

Утім непокоїть те, що, згідно з теперішньою практикою, доля цивільно-правової вимоги про відшкодування *цілковито* визначається долею кримінального обвинувачення. Так, коли йдеться про злочини, то суди схильні задовольняти деліктні вимоги лише проти тих осіб, котрі були визнані винуватими в рамках відповідного кримінального провадження як співучасники.

Наприклад, у справі № 357/11405/18 хлопчик-школяр, що приїхав разом із класом на базу відпочинку, утопився під час купання в трав'яному чані через відсутність належного нагляду. Його мати звернулась із позовом до чотирьох відповідачів: заступниці директора школи (відповідальної за організацію літнього відпочинку дітей), директора бази відпочинку, інструктора, котрий мав безпосередньо наглядати за дітьми, та до юридичної особи, якій належала база відпочинку.

Суд першої інстанції [15], із яким погодився й апеляційний суд [16], присудив стягнути відшкодування солідарно з усіх чотирьох відповідачів, незважаючи на те, що до кримінальної відповідальності (за ч. 2 ст. 137 КК України) була притягнута (і визнана винною) тільки одна заступниця директора школи. При цьому суд першої інстанції напрочуд слушно, на наш погляд, підкреслив: «Вирішуючи таку справу, суд не вдається до правової кваліфікації дій Відповідачів у розумінні Кримінального кодексу України. Тому, на переконання суду, відсутність обвинувального вироку не є перешкодою для вирішення питання про відшкодування матеріальної та моральної шкоди» [15].

Проте із таким підходом не погодився Верховний Суд. Прочитавши вже відому позицію, що дії мають бути «об'єднані спільним злочинним наміром», Суд наголосив: «За відсутності доказів, що підтверджують сукупність та взаємопов'язаність дій відповідачів, об'єднаних спільними

³ Див.: ст. 26 КК України.

намірами, немає підстав для покладення на них солідарної відповідальності за заповідяну потерпілій особі шкоду» [17]. Тому справу було повернуто на новий розгляд до суду першої інстанції.

Цивільна і кримінальна відповідальність – це не одне і те ж. Навіть тоді, коли вони виникають із одного і того ж факту. Тому і засяг їхньої дії не обов'язково повинен бути однаковим: часто коло осіб, відповідальних за цивільним правом, збігається із колом осіб, відповідальних за кримінальним правом, але не можна принципово виключати й того, що подеколи коло відповідальних за цивільним правом може (чи має) бути ширшим. І особливо (але не виключно) це стосується випадків, коли йдеться про причетність до завдання шкоди юридичної особи, яка взагалі не визнається суб'єктом відповідальності за кримінальним правом.

Таким чином, правильна імплементація кримінально-правового інституту співучасті в тіло деліктного права має полягати не в тому, щоб цивільний позов слухняно ішов слід-у-слід за кримінальним обвинуваченням і відповідальними за шкоду визнавалися лише ті, хто визнаний співучасником в кримінальному провадженні, – правильна імплементація полягає в тому, щоб «спільне заповідяння» у цивільно-правовому смислі утворювали щонайменше (!) усі ті ролі, які утворюють співучасть у кримінальному праві. За такого підходу оцінка того, хто має відповідати за шкоду, завдану злочином, хоча, безсумнівно, і пов'язана із тим, хто визнаний співучасником в кримінальному провадженні, але однозначно цим не детермінується. Бо режим цивільної відповідальності окремих від режиму кримінальної відповідальності і повинен мати свої критерії притягнення і привинення. І цілком мислимою є ситуація, коли шкоду, завдану злочином, має відшкодувати (поряд з іншими) той, хто не був визнаний співучасником цього злочину з точки зору кримінального права.

Уявімо, наприклад, що приватна компанія надає фінансову, логістичну та іншу підтримку правоохоронцям чи військовим, які, застосовуючи насильство, незаконно розганяють мирний мітинг проти будівництва нового заводу відповідної компанії. Попри те, що юридична особа не

є суб'єктом кримінальної відповідальності⁴, цілком обґрунтованим був би висновок, що юридична особа, тим не менше, має бути зобов'язана до відшкодування шкоди як пособник делікту в цивільно-правовому розумінні. Зайве, напевне, говорити, що такий підхід краще забезпечить і права потерпілих, адже компанія скоріше буде здатна задовольнити майнові вимоги потерпілих, аніж фізичні особи, визнані винними в кримінальному провадженні.

Менш масштабний, але теж прикметний приклад. Уявімо, що разом із водієм у машині їде азартний пасажир, який повсякчасно й наполегливо підбурює водія до небезпечної їзди, аж доки той не піддається впливу і зрештою не потрапляє разом із пасажиром в аварію із тяжкими наслідками. З точки зору кримінального права, хоча водій порушував правила умисно, однак його ставлення до наслідків – необережне, а тому злочин загалом необережний [1, с. 170–173]. Відповідно, співучасті з точки зору кримінального права бути не може. Та чи повинне деліктне право бачити ситуацію так само? На наш погляд, ні. Поведінка пасажирів була вагомим фактором у ланцюжку подій, що призвели до завдання шкоди, і беручи до уваги, що пасажир був свідомий того, які наслідки можуть настати, він має бути зобов'язаний до відшкодування поруч із водієм, а шкода має вважатися такою, що була завдана ними спільно.

Треба визнати, що все написане нами вище не дає остаточної відповіді про точні контури спільного заповідяння, однак доводить, що площа, обмежена цими контурами, має бути не меншою за площу, обмежену контурами співучасті в кримінальному праві. Що ж стосується скрупульозного проведення демаркаційної лінії між тим, хто може і хто не може вважатися причетним до завдання шкоди, то формулювання більш точних критеріїв значимої для деліктного права причетності має стати предметом наступних досліджень.

Утім на завершення варто прокоментувати коротку думку, висловлену Верховним Судом, *obiter dictum* у справі про трагедію на базі відпочинку, адже подальше тиражування цієї думки загрожує невинуватим обмеженням конструкції спіль-

⁴ Див.: ст. 18 КК України.

ного заподіяння. Так, Суд зазначив: «У заподіянні шкоди спільними діями має місце єдність дій заподіювачів, яка полягає у такому їх взаємозв'язку, за якого виключення хоча би однієї із цих дій із комплексу діянь співзаподіювачів не призводить до виникнення спільного шкідливого результату» [17].

По суті, у цій думці йдеться про те, що дії кожного зі співделіквентів мають бути необхідними (*conditio sine qua non*) для настання шкоди, тобто, щоб без них шкода не могла настати. Але поріг, що задається таким формулюванням, настільки високий, що його не зможе подолати більшість тих випадків, які однозначно визнаються співучастю навіть у рамках кримінального права. Адже навіть якби конкретний пособник не надав своє авто для грабіжників, то пограбування б усе одно сталося, тільки на іншому авто. Але таке міркування, вочевидь, не виправдовує пособника. Тому на роль критерію спільного заподіяння краще підхожа концепція істотного чинника (тобто, чи були дії співделіквента істотним чинником у наборі обставин, що призвели до заподіяння шкоди). Утім проблема точного калібрування крите-

ріїв спільного заподіяння заслуговує бути предметом окремого дослідження.

Тлумачення конструкту спільного заподіяння має бути уніфікованим для деліктного права загалом: воно не повинно варіювати залежно від того, є делікт одночасно і кримінальним правопорушенням, чи ні. Правильна «пересадка» кримінально-правової доктрини співучасті у площину деліктного права має означати, що в деліктному праві юридично значима причетність включає щонайменше всі ті ролі, які визнаються юридично значимими в «донорській» галузі – у кримінальному праві. Тобто спільне заподіяння в контексті статті 1190 ЦК України слід розуміти як таке, що, окрім виконавця, охоплює і організатора, і пособника, і підбурювача делікту. Утім визначення кола причетних (навіть коли шкода завдана внаслідок злочину) для цілей деліктної відповідальності не повинне доконечно визначатися результатами кримінального провадження, адже менш сувора – економічна за природою – деліктна відповідальність повинна мати ширший засяг дії, аніж відповідальність кримінальна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Баулін Ю.В. та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. 4-те, переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
2. Абакумова Ю.В. Теорія співучасті в кримінальному праві України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра юридичних наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 40 с.
3. Жаровська Г.П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2004. 211 с.
4. Орловський Р.С. Інститут співучасті в кримінальному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 512 с.
5. Чернілевська О.І. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2017. 185 с.
6. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4 «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text> (дата звернення: 04.05.2022).
7. Постанова Касаційного цивільного суду від 26 вересня 2018 року у справі № 0909/4190/12. URL: <https://opendatabot.ua/court/76859595-45cde10a9b360c0b6ccb969ed04830b8> (дата звернення: 04.05.2022).
8. Постанова Касаційного цивільного суду від 04 червня 2021 року у справі № 753/21343/14-ц. URL: <https://opendatabot.ua/court/97565606-b9ab97b80ebf48ce037d21851bfcca02> (дата звернення: 04.05.2022).
9. Постанова Касаційного цивільного суду від 29 травня 2019 року у справі № 740/967/16-ц. URL: <https://opendatabot.ua/court/82261622-4d139c303c7c6bf5c93344a723b43a07> (дата звернення: 04.05.2022).

10. Постанова Верховного Суду України від 12 лютого 2014 року у справі № 6-168цс13. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vsu_vid_12_02_2014_roku_u_spravi_6_168tss13/ (дата звернення: 04.05.2022).

11. Ухвала Касаційного цивільного суду від 07 листопада 2018 року у справі № 740/967/16-ц. URL: <https://opendatobot.ua/court/77801203-9dcea2f3ca1df43e4c15592547ba8b6a> (дата звернення: 04.05.2022).

12. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 22 листопада 2018 року у справі № 740/967/16-ц. URL: <https://opendatobot.ua/court/78977375-1adef5940953c7060002ab948cd8dfb0> (дата звернення: 04.05.2022).

13. Постанова Касаційного цивільного суду від 29 травня 2019 року у справі № 740/967/16-ц. URL: <https://opendatobot.ua/court/82261622-4d139c303c7c6bf5c93344a723b43a07> (дата звернення: 04.05.2022).

14. Постанова Касаційного цивільного суду від 06 березня 2019 року у справі № 522/1781/16-ц. URL: <https://opendatobot.ua/court/80363804-36625ca434bcfc014c01836c47f84095> (дата звернення: 04.05.2022).

15. Рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 13 лютого 2020 року у справі № 357/11405/18. URL: <https://opendatobot.ua/court/87834593-066947030037b6defd48d18fa3bdf2bf> (дата звернення: 04.05.2022).

16. Постанова Київського апеляційного суду від 28 липня 2020 року у справі № 357/11405/18. URL: <https://opendatobot.ua/court/90667302-904f5eb8df9e9bc9488e099ee33e7e44> (дата звернення: 04.05.2022).

17. Постанова Касаційного цивільного суду від 09 червня 2021 року у справі № 357/11405/18. URL: <https://opendatobot.ua/court/97657009-4ce85aafc2ed243eed69ac60f8992669> (дата звернення: 04.05.2022).